

Хроника

СӘТБАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚТЫҢ МҰНАЙЫ

Халқымыздың біртуар перзенті, академик Қ.Сәтбаевтың геологиядан басқа гылымдарда, мәдениет саласында, тарихта қалдырган еңбектері мол. Откен гасырдың отызыншы жылдар ішінде Орталық Қазақстанның шикізат базасын кешенді зерттеу негізінде тау-кен инженері Қ. Сәтбаев байтақ өнірдегі темір құрамдас рудаларға, мұнай мен газга, тас қөмірге жүргізілетін геологиялық барлау жұмыстары болашагының зор екенін дәлелдей отырып, орталық және республикалық баспасөзге тұрақты турде мақалаларын жариялад тұрғандығы белгілі. Академик Қ.И.Сәтбаевтың мемориалдық музейінің қызметкерлері Ұлттық Ғылым академиясының тарихында ерекше орын алатын ұлы галымның мұнай және химия өндірісін өркендету жөніндегі деректі болжамдары мен тұжырымды тапсырмалары туралы деректерді жиыстыруға ат салысты. Солардың бірі Қ. Сәтбаевтың басшылығымен 1949 жылы Гурьевте (Атырау) Қазақ КСР FA-ның мұнайга арналған көшпелі сессиясын өткізу.

Бұл сессияга республикамыздың және бүкіл Кеңес Одагынан 300 ден астам көрнекті галымдарымен мұнай мамандары катысты. Алты күнге созылған сессияда 52 баяндама тыңдалып, Батыс Қазақстанда геология-барлау жұмысының көлемін кеңейту және оны нәтижелі ету шаралары жан жақты талқыланды («Из дневника 4-й (Гурьевской) сессии Академии Наук Казахской ССР». Вестник АН КАЗ ССР, 1949, февраль, № 2(17). – С. 137-144).

Бұл сессияда сол кездегі зерттелген онтүстік Ембі ауданы болашагы зор өте көлемді мұнайлы аймақтың шағын гана бөлігі екендігі айтылып, Батыс Қазақстанның басқа өніріндегі бұданда бай мұнай-газ қорын геологиялық – барлау бойынша жұмыстың көлемін кеңейту туралы шешім қабылданды. Өсіресе, «қара алтынның» мол қоры шогырланған Каспий тенізінің солтүстік және солтүстік-шығыс жагалауына баса назар аудару туралы дәлелді деректер негізінде үкіметке және басқа да басшы органдарға тиісті ұсыныстар жолданды. Сонымен қатар, сессияда Каспий тенізінің солтүстік жагалауы сұнының таяз болуы сол маңда алғашқы мұнай өнімінің пайда болуына қолайлы жағдай жасаганы айтылды. Бүгін осы гылыми тұжырымның дәл айтылғанына таңдануга болады. Себебі, Каспий тенізінің солтүстік таяз бөлігі теніздің басқа секторларына қараганда мұнайлалығы өте жогары. Қазақ КСР FA осы гылыми сессиясын Гурьевте (Атырау), ягни Батыс Қазақстан мұнай өнеркәсібінің орталығында өткізуі кездейсоқ емес еді. Себебі, академик осы өнірдегі мұнай өнеркәсібінің зор болашагын өзінің гылыми сезімталдығымен және тәжірибелі маман ретінде сезінді. Осы кезден өнірдің табиғи ресурстарын анықтау мақсатында үлкен көлемді зерттеулер жүргізіле бастады.

Бұл мәселеге академик әрқашан ерекше көңіл бөліп отырды. Мысалы, 1959 жылы Атырауда Қ. И. Сәтбаев пен облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Н. Д. Оңдасыновтың бастамасымен Қазақ КСР ғылым Академиясының геология министрлігімен біріктірілген ғылыми техникалық конференциясы өткізілді.Оның жұмысына мұнай мен газға катысы бар 410 мамандар мен ғалымдар қатысып, Жайықтың оң жағында, өсіресе Маңғыстау түбегінде мұнай мен газдың мол коры бар екенін гылыми дәлеледеп берді.

Аскар таудың биіктігі етегінде тұрғанда аса сезілмей, содан ондаған шақырым ұзай барып артына қарагандаған байқалатыны сиякты, Қаныш ағадай арыстың сол жылдардағы тынымсыз қам-қарапеті қазірде, жарым ғасырға жуық уақыт өткен соң айқынырақ танылып отыр. Бүгінде «Ғасыр жобасы» атанып, күллі әлем жүртшылығын таңғалдырып, әрі қызықтырып отырған ауқымды істі ғалым-геолог тұбек қойнынан алғашқы мұнай фонданы атқылаған жылдардан кем дегенде 15–20 жыл бұрын көрегендікпен болжап, сол байлықтың ел кәдесіне тезірек асуына жол ашып кеткені кеменгерлігі демеске таңымыз жок.

Академик Қ. И. Сәтбаевтың батыс аймақты дамытуға, әсіресе мұнай ғаз корын іздеуғе, табуға қосқан баға жетпес ғылыми, практикалық енбектері әзірше толық ескерілмей келеді. Ол кісінің бұл туралы сіңірген енбектерін аздаған мамандар, онын өзінде сол тарихи құндерді өз көзімен көрғен адамдарға ғана белгілі.

Ұлы ғалымның Манғыстау түбегінің қойнауынан алғашқы мұнай атқылаған жылдардан 15–20 жыл бұрын көрекендікпен болжам айтканын Саламат Мұқашев өзінің «Өткенде оймен шолғанда» кітабында жазады. Ол кісі сол жылдары Манғыстау обком партиясының бірінші хатшысы болып қызмет атқарған. Сондай-ақ, бұрынғы геология министрлері Ш. Е. Есенов пен С. Е. Шақабаев, геология министрінің бұрынғы орынбасары Б. М. Қуандыков Манғыстау түбегінде мұнай қорын молайтуға Қаныш Имантайұлы өткізген ғылыми мәжілістердің және өзінің тікелей араласқанының шешуші рөл атқарғаны жөнінде талай мемлекеттік маңызы бар ірғелі жиындарда айтқанды.

Академик К. И. Сәтбаев қазақ зиялыштарының бірі ретінде өз бойындағы нағыз ғалымның болмыс-бітімін және өз дәуірінің азаматтық тамаша касиеттерін сіңіре білген, оны туғелдей ғылымға арнаған, отанына адап болған жан. Ол орыс және қазақ тілдерінде көптеғен ғылыми еңбектер жазды. Қазақстанның мұнай-газ қоры туралы «Қазақстан – менің отаным аттыт мақаласында (Алматы, «Галым» 1999. 318-372-бб.) былай дейді: «Жер астының бір байлығы – мұнай. Бір кезде республикамыз мұнай мен табиғи ғазға тапшы болатын. Оның себебі КССР-ның бұрынғы мұнай өнеркәсібі министрлігі тарарапынан Орал-Ембі бойындағы кеңнің маңызы жете бағаланбауы және осы өнірдегі кендерді ашудың өте баяу қарқынмен жүргізілуі. Тағы жылдар ішінде Қазақстан үлкен мұнай, қуатты ғаз өнеркәсібінің (еліміздің ушінші Бакуы) иесі болмақ. Қазір Батыс Қазақстан осы байлықтың ордасы болып отыр. Манғышлақта, Онтүстік Ембіде табылған мұнай өзінің сапалылығы, қоры жағынан Бакудікінен кем түспейді. Ал, Ақтөбе даласындағы табиғи ғаздың мол қоры жатыр. Сөйтін, Қазақстан тағы арада ғаз, мұнай өндіру жөнінен КССР-да алдыңғы қатарға шығады».

Академик Қ. И. Сәтбаевтың ұйымдастыруышылық қабілетінің нәтижесінде мұнай-ғаз проблемасымен шұғылданатын бірнеше ғылыми-зерттеу мекемелері қысқа уақыт ішінде ашылды. Академияның ғеолоғиялық ғылымдар институтында 1954 жылы Қ. И. Сәтбаевтың тікелей басшылығымен ең алғаш рет мұнай ғеологиясымен айналыскан жеке топ күрылды. Қ. И. Сәтбаев ұлттық ғылыми мамандар даярлауда аса көп енбек аткарды. Басқа саланы айтпағанның өзінде мұнай ғаз саласына жас, білікті мамандарды тартып, оларды тәрбиеледі.

Белгілі ақын, Қазақстанның еңбек сінірғен қоғам қайраткері, Қ. И. Сәтбаев атындағы халықаралық қордың төрағасы Қекімбек Салыков: «Келесі көп айтыла бермейтін нэрсе - қазірғы Манғыстау мұнайының ашылуына мұрындық болған да Қаныш Сәтбаев. Осында барлау жұмысын жүргізгендердің «мұнда мұнай жоқ» деп кеткелі жатқанын естіген Қанекен өзі ұшып келін істі қайтадан қолға алады. Министрмен сөйлесін, қаражат бөлгізеді. Барлау картасын өзі жасап береді. Осылайша Манғыстау мұнайы ашылған» («Аныз адам» журналы № 13(49) шілде 2012 жыл 17-б.).

Академик Қ. И. Сәтбаевтың Батыс Қазақстан өнірінің өндірғаш күштерін дамту, әсіресе мұнай-газ корын барлау жұмыстарын дұрыс жолға қою туралы қажырлы енбекі туралы Қазақстан үкіметін көп жылдар басқарған, көрнекті қоғам кайраткері Нұртас Оңдасынов былай деп естелік айтқан: «Қазақстанда мұнай өндіруді мейлінше көбейту және ғаз кендерін табу мақсатына арналған Гурьевте екі рет жалпы одактық мағынасы бар кеңес өткізілді. Оларға мұнай мен ғазға қатысты бар көптеген мамандар мен ғалымдар қатысты. Ғалымдар Жайықтың оң жағында, әсіресе Манғыстау түбесінде мұнай мен газдың мол қорлары бар екенін тылыми дәлелдеп берді. Бұл Манғыстауда үлкен көлемде барлау ісін ұйымдастыруды талап етті. Ол үшін Ембі мұнай бірлестігінің қарамағынан барлау бөлімін ашып, оны Қазақ КСР Геология министрлігіне беру керек болды. Осы жөнінде Гурьев облыстық партия комитеті республиканың басшылық органдарына ұсыныс енгізді. Бұған бірлестік басшылары тікелей қарсы шыкты. Бұл – көп жылдық үйренешіктіліктің салдары. Өйткені, осы уақытқа дейін мұнай барлауы Ембінің бойындағы ескі кәсіншіліктердің төнірегінде жүргізіліп келенді. Манғыстауда зор көлемді барлау жүргізуідің қындықтарын біле тұрып, бірақ оның зор болашағын сезе білген Ғылым Академиясы, оның президенті академик Сәтбаев, облыстың ұсынысын толығымен колдады.

Сонымен қатар, бұл жаңа да қын істі ғылым негізімен жүргізу үшін Гурьевте қолма-қол Мұнай және табиғи тұздар ғылыми зерттеу институтын ашып берді. Бұл – Қанекенің көреғендігі еді. Қазір Қазақстан мұнай мен ғаз өндіруде қандай орын алатыны мәлім.» (Нұртас Оңдасынов. Тұнғыш президент. Занғар Қ. Сәтбаев туралы естеліктер. Алматы, «Айкос», 1999. 24-25-бб.)

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Абай» журналының сауалда-рына жауап берін, ұлттымыздың ұлы тұлғалары туралы ой-толғамын әнгіме еткені жүртшылыкка мәлім. Нұрсұлтан Әбішұлының сол дәстүр бойынша халқымыздың біртуар персенті, академик Қаныш Имантайұлы Сәтбаев туралы: «Бүгінде «Ғасыр жобасы» атанған Маңғыстау мен Атыраудағы мұнай мен ғаздың орасан зор қорын көп жылдар бұрын болжап, соны тезірек табу үшін жасаған қам-қарекеті... Одақтық үкімет басшылары алдындағы зор беделімен жүзеге асқан ұланғайыр, әрі мәнгі иғіліктер» – дейді. (Сәрсеке М. Жиырмасыншы ғасырдың ұлы тұлғасы. (Н. Ә. Назарбаевпен сұхбат.) Қазақ әдебиеті. 1999. № 15. 9-16 сөуір. 4-5-бб.).

Мұнай ел иғілігі, осы «қара алтын» халқымыздың тұрмысын арттырып, қазақ елінің еркендеуіне себебіші болып отыр. Атырау қазір қазақ мұнайының астанасы. Осы батыс аймақта мұнай-ғаз қорын іздеуғе, табуға мұрындық болған академик Қаныш Имантайұлы Сәтбаев есімі әрқашан да халқының біртуар ұлы ретінде есте қалады.

Б. Айтмұхамбетова, академик Қ. И. Сәтбаевтың мемориалдық музейінің директоры, ҚР мәдениет қайраткері;

Ш. Жұмабаева, академик Қ. И. Сәтбаевтың мемориалдық Музейінің гылыми қызметкері